

INFÖR REGERINGSFORMENS 150-ÅRSMINNE

1809 ÅRS
REGERINGSFORM

MINNESSKRIFT
TILL 150-ÅRSDAGEN
DEN 6 JUNI 1959

Denna minnesskrift har utgivits efter föranstaltande av den jubileumskommitté riksdagen låtit tillsätta för firandet av 150-årsminnet av 1809 års regeringsform.

Minnesskriften utgör ett dubbelhäfte av
Statsvetenskaplig tidskrift, årg. 62.

Ansvarig utgivare och redaktör:
professor Erik Fahlbeck, Lund.

Medaljen å omslaget och å titelsidan (originalets storlek)
graverad år 1810 av Carl Enhörning till minne av regeringsformen.
Kungl. Myntkabinettet, Stockholm.

Lund 1959
Håkan Ohlssons boktryckeri

INNEHÅLL

<i>Fahlbeck, Erik</i> , Inför regeringsformens 150-årsminne	1
<i>Stjernquist, Nils</i> , Regeringsformens tillkomst	6
<i>Thermænius, Edvard</i> , Kring förarbetena till regeringsformen	42
<i>Andrén, Georg</i> , Några synpunkter på konstitutionsutskottets memorial nr 1 med förslag till regeringsform	69
<i>Lagerroth, Fredrik</i> , Hans Järta och Sveriges grundlagar	103
<i>Hessler, Carl Arvid</i> , Regeringsformen och den utländska doktrinen .	117
<i>Heckscher, Gunnar</i> , Regeringsformen och författningsutvecklingen .	134
<i>Herlitz, Nils</i> , Regeringsformen i nutida författningssliv	152
<i>Westerståhl, Jörgen</i> , Några synpunkter på en allmän författningsrevision	170
<i>Frykholm, Lars</i> , Litteratur om regeringsformen	179
Wördsamt memorial	184

INFÖR REGERINGSFORMENS 150-ÅRSMINNE

Av Professor ERIK FAHLBECK, Lund

Vårt första konstitutionsutskott, tillsatt den 12—14 maj 1809, avlämnade efter två arbetsfyllda veckor »Wördsamt memorial» med förslaget till ny regeringsform. Detta memorial den 2 juni 1809, författat till största delen av utskottets huvudsekreterare Hans Järta, utgör säkerligen det yppersta betänkande, som något svenskt riksdagsutskott avgivit. I berömda och ofta citerade satser redogöres här för det nya statsskickets grundprinciper. Utskottet beklagar inledningsvis den korta tid som stått till buds för författningsarbetet. Men fäderneslandets vådor (fientliga härsmakter vid rikets alla gränser och en rysk armé i Västerbotten) hade ej medgivit önskvärt rådrum. Utskottet hoppades dock, att dess förslag innehölle de riktiga grundvalarna för en ny författning, samtidigt som utskottets ledamöter villigt erkände »den ofullkomlighet, som må upptäckas i deras så skyndsamt fullbordade arbete». Konstitutionsutskottets memorial har införts i slutet av denna minnesskrift. Memorialets idépolitiska innebörd klarlägges i en efterföljande studie.

Riksdagen — riksens ständer — antog efter några dagars debatter, särskilt hos adeln fyllda av mycken vältalighet, utan ändring utskottets förslag. Den 6 juni 1809 blev den nya regeringsformen högtidligen å rikssalen stadfäst av den nykorade Carl XIII och riksdagen — »Vi efterskrivne Svea rikets ständer, grevar, friherrar, hiskopar, ridderskap och adel, klerkeri, borgerskap och menige allmoge» såsom det fortfarande heter i ingressen till vår främsta grundlag. Allmogen, »hedervärda bondeståndet» enligt tidens officiella språkbruk, hade emellertid förbjudit sin talman att underteckna regeringsformen, förrän medstånden godtagit av bönderna krävda privilegieutjämningar. Först den 27 juni bragtes ståendet med lock och pock inför konungen å slottet till eftergift, och bondeståndstalmannens underskrift å regeringsformen ägde nu rum, ett oformligt

tillvägagångssätt med förebild från den nyss störtade och utdömda gustavianska epoken. Tillkomsten av vår författning, dess förarbeten och natur skildras närmare nedan i särskilda studier.

1809 års konstitutionsutskott har sålunda varit väl medvetet om att dess författningsförslag utgjorde ett hastverk, och i regeringsformen intogs därför (fortfarande § 81) utförliga bestämmelser om formerna för grundlagsändring, en nyhet i förhållande till tidigare regeringsformer. Som bekant har regeringsformen under tidernas lopp ändrats vid många riksdagar och i många avseenden. Kvar stå dock flera »döda bokstäver», vilka utvecklingen för länge sedan gått förbi. Och hela vår författnings karaktär har sedvanemässigt förvandlats från den ursprungliga maktindelningen mellan konung och riksdag till nutida parlamentarism. Härom lämnas i fortsättningen en översikt. Det ankommer å våra dagars lagstiftare att bringa författningen till överensstämmelse med dessa faktiska förändringar, varom mera i senare uppsatser. Men kvar komma väl dock att förbliva några av »vår statsförfattnings åldriga grundformer», varom konstitutionsutskottet 1809 talar. Och änsålänge är vår regeringsform den äldsta skrivna, nu gällande grundlagen i Europa, endast överträffad av Förenta Staternas från år 1787.

När för femtio år sedan etthundraårsminnet av 1809 års händelser och grundlagsverk begicks, skedde detta i olika former. Ett axplock ur några ledande tidningar våren 1909 uppvisar skildringar den 13 mars av 1809 års revolution och den 6 juni av regeringsformens tillkomst, med ledande artiklar om författningsverket och med utförliga skildringar av de dåtida händelserna. I Stockholm på Skansen ägde den 6 juni en medborgarfest rum med konungen och regeringen i spetsen, varvid civilministern Hugo Hamilton höll högtidstalet, manande till en »levande medborgaranda» i överensstämmelse med 1809 års grundlagsverk. Även runtom i landet hade arrangerats medborgar- och grundlagsfester. Där anslogos politiska strängar: talare framhöllo, att 1809 års författningsverk vore buret av tro på allmänna opinionen och på framåtskridandet; nutiden borde, fullföljande föredömena från fädrens tid, med kraft verka för folkmaktens befastande i Andra kammaren; 1909 års rösträttsreformer vore endast ett, alltför tveksamt, steg i riktning mot målet: parlamentarismen. Så Karl Staaff i Bollnäs, Fridtjuv Berg i Linköping, Karl Starbäck i Halmstad, E. K. Palmstierna i Växjö, Axel Schotte i Karlstad, Daniel Persson i Leksand, Gustaf Kobb i Östersund, Johan

Bergman i Sundsvall, m. fl. I högerpressen betecknades dessa former av minnesfirande såsom utslag av partisinne, en »partilidelsernas högtid», med tendenser att föra utvecklingen på avvägar från den sanna innebörden av 1809 års författning.

Riksdagen synes icke ha ägnat 100-årsminnet någon särskild hyllning. Att det dock var levande visar det avskedsanförande, som Andra kammarens talman Axel Swartling den 26 maj riktade till kammarens ledamöter. Han erinrade om den av riksdagen antagna, viktiga rösträttsreformen. Och han tillade om de därav föranledda grundlagsändringarna följande måttfulla och meningsfyllda ord: »Mätte de . . . visa sig stå i bästa samklang med de livskraftiga, ur nationens egen erfarenhet uppvuxna principer, åt vilka 1809 års regeringsform givit uttryck. I det hoppet länka vi i tankarna beslutet från årets riksdag samman med det verk, till vilket våra fäder under prövande tider besinningsfullt lade grunden för jämnt hundra år sedan».

Även vetenskapliga verk rörande 1809—10 års händelser sågo dagen. Sam. Clason offentliggjorde sålunda nu sina forskningar, varigenom Gustaf IV Adolfs person och styrelse erhöi en ny värdesättning, som klart kontrasterade mot hans samtids dittills i stort sett godtagna, nedsvärtande bild av den olycklige monarken. S. J. Boëthius' småskrift »1809 års regeringsform» och Pontus Fahlbecks arbete »Regeringsformen i historisk belysning» samt uppsats »Regeringsformen 1809—1909. Ett författningsjubileum» i Statsv. tidskrift årg. 1909, understryka statsskicket nationellt svenska egenart. Åren därefter följde de undersökningar, grundade på nytt eller tidigare obeaktat arkivmaterial, av Nils Höjer och Axel Brusewitz, vilka inneburo en förändrad syn på 1809—10 års författningsverk. Dessa frågor belysas utförligt i det följande.

Vid vårsessionen 1958 föreslogs i olika motioner, upprepade vid B-riksdagen, åtgärder för firandet av 150-årsminnet av regeringsformens tillkomst, bland annat utgivandet av en minnesskrift. Bankoutskottet avvisade, i enlighet med yttrande från riksgäldsfullmäktige, detta senare förslag. Tiden härför vore alltför knapp, vilket otvivelaktigt är riktigt, när fråga är att åstadkomma ett enhetligt verk av sammanfattande och, helst, nytt vetenskapligt värde. I stället föreslog utskottet och beslöt riksdagen att uppdraga åt fullmäktige i riksgäldskontoret att i samverkan med Kungl. Maj:t och andra myndigheter föranstalta om firandet av 150-årsminnet av 1809 års

regeringsform i lämpliga former. Riksgäldsfullmäktige utsågo under hösten 1958 en kommitté att bereda denna uppgift.

Statsvetenskaplig tidskrift har alltsedan sin tillkomst 1897 innehållit vetenskapliga uppsatser av skiftande omfång och ämnen berörande 1809 års författning i praktiskt taget samtliga sina sextiotvå årgångar. Somliga av dessa studier ha varit av betydande vetenskapligt värde. Sålunda publicerade Oscar Alin i tidskriftens tidigaste årgångar Hans Järtas koncept till regeringsformen, dennes promemoria för konstitutionsutskottets arbete 1809, samt utskottets olika förslag till regeringsform. Bland mängden av senare hithörande studier må nämnas C. A. Reuterskiölds »Vår Regeringsforms Magna Charta» (1899), Rudolf Kjelléns »Döda bokstäfver i Sveriges gällande Regeringsform» (1902), tidskriftens grundare och utgivare under många år Pontus Fahlbecks olikartade, ibland politiskt färgade framställningar av vår författning, S. J. Boëthius' och Nils Höjers viktiga meningsutbyten beträffande tillkomsten av 1809 års regeringsform (1911, 1912), Fredrik Lagerroths skilda uppsatser, varibland »Beskattningsmakten i 1809 års RF» (1938) gav upphov till en livlig diskussion med inlägg bl. a. av Reuterskiöld och Robert Malmgren (1938, 1939), den senare tidskriftens utgivare under tjugotvå år. Från senaste tid märkas studier av flera bland detta minneshäftes medarbetare.

Utan överdrift kan sägas, att samtliga våra statsvetenskapliga författare under årens lopp i tidskriften lämnat bidrag till belysning av regeringsformen i olika avseenden.

Det är därför naturligt, att Statsvetenskaplig tidskrift nu, inför regeringsformens 150-årsminne, framträder med ett häfte helt ägnat vår främsta grundlag. Efterföljande studier avse att ur olika synpunkter belysa vår författnings tillblivelse, egenart, utveckling och uppfattningarna härom. Såsom studierna utvisa fortsätter den sekellånga debatten om dessa spörsmål. Forskningen kommer fortfarande till nya eller i allt fall annorlunda nyanserade ståndpunktstaganden — och så blir förvisso alltfört förhållandet om och när nytt material rörande författningsarbetet från våren 1809 påträffas. 1809 års statsskick, dess förutsättningar och dess natur liksom författningsfädernas insatser utgör och kommer säkerligen alltid att utgöra föremål för svensk statsvetenskaps intresse och studium.

Med glädje har redaktionen tillmötesgått ett erbjudande från den ovan nämnda jubileumskommittén att låta detta häfte utkomma såsom en särskild skrift till regeringsformens 150-årsminne och därmed erhålla spridning bland framträdande kretsar utanför tidskriftens ordinarie läsare.